

HANNA MARKIEWICZOWA: *RZECZ O POLSKIEJ MACIERZY SZKOLNEJ*, WARSZAWA 2016, s. 296

Nakładem Wydawnictwa Akademii Pedagogiki Specjalnej w 2016 roku ukazała się niezwykle erudycyjna praca Hanny Markiewiczowej pt. *Rzecz o Polskiej Macierzy Szkolnej*. W środowisku polskich historyków oświaty tego typu opracowanie należy do rzadkości. Książka jest niezwykle wnikliwym i dojrzałym studium monograficznym poświęconym najdłużej działającemu społecznemu towarzystwu oświatowemu, jakim była Polska Macierz Szkolna. Jak wskazuje Autorka, towarzystwo to zapoczątkowało swoją działalność edukacyjną wraz ze strajkiem młodzieży Królestwa Polskiego w 1905 roku, będącym głosem sprzeciwu wobec rasyfikacyjnej polityki zaborcy. Towarzystwo wyłoniło się z tajnego nauczania prowadzonego w zaborze rosyjskim, a na zachodzie Europy przetrwało po dzień dzisiejszy, umacniając w pokoleniu Polaków poczucie tożsamości narodowej poprzez nauczanie języka polskiego, literatury i historii. Jak wskazuje Hanna Markiewiczowa, *książka powstała, aby upamiętnić wkład tych, którym na sercu leżało cywilizacyjne podniesienie społeczeństwa polskiego po 123. latach niewoli [...] oraz z chęcią wyrażenia szacunku dla tych, którzy w skutek wyniku II wojny światowej utracili kraj lat dzieciennych*¹.

W związku ze sformułowanymi celami i przyjętą strategią badawczą Autorka nadała swojej pracy następującą strukturę wewnętrzną. Całość książki składa się z pięciu rozdziałów. W rozdziale pierwszym Autorka przedstawiła genezę, organizację i działalność Polskiej Macierzy Szkolnej w latach 1905–1916. Doszukując się genealogii PMS, H. Markiewiczowa zwróciła uwagę na wzrost dążeń narodowo-wyzwoleńczych na przełomie XIX i XX wieku, co było spowodowane trudną sytuacją polityczną, oświatową i gospodarczą Polaków. Wybuch rewolucji w 1905 roku – spowodowany klęską polityki zagranicznej i wewnętrznej Rosji – wzbudził pragnienie odzyskania niepodległości i połączenia ziem wszystkich zaborców w jeden organizm państwowy. Dlatego 15 maja 1905 roku w obecności około 100 osób z Warszawy i wszystkich guberni Królestwa utworzono ustawy i wybrano członków Komitetu Centralnego i Rady Nadzorczej Polskiej Macierzy

¹ H. Markiewiczowa, *Rzecz o Polskiej Macierzy Szkolnej*, Warszawa 2016, s. 4.

Szkolnej. Po ukazaniu się 30 października ukazu cesarskiego organizację oficjalnie zalegalizowano.

Drugi rozdział książki opatrzony tytułem *Odrodzenie Polskiej Macierzy Szkolnej: jej struktura organizacyjna, podstawy finansowania, zasięg działania*, ukazuje okoliczności zwołania Rady Nadzorczej Towarzystwa, która wydała apel, aby pobudzić byłych i zachęcić nowych członków Towarzystwa do twórczej pracy w celu upowszechniania oświaty w duchu narodowym. Autorka podkreśliła konieczność zakładania nowych placówek oświatowych nie tylko w miastach, ale przede wszystkim w wioskach. Struktura organizacyjna odradzającej się Polskiej Macierzy Szkolnej opierała się na kolejno wydanych statutach, które jasno określały zakres działalności Towarzystwa. Jej głównym celem i kierunkiem działalności było *krzewienie i popieranie oświaty w duchu chrześcijańskim i narodowym*². U jej podstaw, jak przedstawiła Autorka w oparciu o źródło, było krzewienie cnót chrześcijańskich oraz katolickiej praktyki wychowawczej. Model ten PMS realizowała poprzez zakładanie instytucji oświatowych i wychowawczych, do których można było zaliczyć: szkoły powszechne, zawodowe, średnie ogólnokształcące, seminaria nauczycielskie, świetlice, biblioteki, czytelnie, ochronki oraz kursy dla ochroniarek. Jak wskazuje Autorka, Macierz organizowała również liczne wykłady popularnonaukowe, odczyty, kursy dla nauczycieli szkół ludowych oraz (w zależności od zasobów finansowych) wydawano podręczniki i czasopisma.

W kolejnym rozdziale przedstawiono oblicze ideowe organizacji. Ściśle związana z nią była Liga Polska (potem Narodowa), której celem było dążenie do wyzwolenia narodu, oraz Stronictwo Narodowe. W wyniku kwerendy i interpretacji istniejącej literatury Autorka w nowatorski sposób przedstawiła realizację programu wychowania narodowego w działalności Polskiej Macierzy Szkolnej, ukazując idee przyświecające jej najważniejszym przedstawicielom. Wśród nich znaleźli się: Roman Dmowski, Lucjan Zarzecki, Józef Stemler, Jan Kornecki, Tadeusz Krzyżanowski, Jan Kornecki, Józef Steller oraz Władysław Sołtan. Jak wskazuje H. Markiewiczowa, hasło „przez oświatę do silnych podstaw państwa” zrzeszało wokół Polskiej Macierzy Szkolnej ludzi skupionych wokół wszystkich grup społecznych i wyznaniowych³.

W najdłuższym z rozdziałów, poświęconym działalności Polskiej Macierzy Szkolnej, Autorka, analizując wiele materiałów źródłowych oraz literaturę przedmiotu, podjęła próbę oceny działalności, a przede wszystkim oddziaływania wychowawczego na młodzież, która wzrastała w II Rzeczypospolitej. H. Markiewiczowa w sposób analityczny ukazała wszechstronną działalność PMS w szkolnictwie powszechnym, średnim i zawodowym oraz oceniła działalność i warunki pracy nauczycieli, którzy przyczynili się do zwalczania analfabetyzmu, przygotowania nowych podręczników, wprowadzania aktywizujących

² Tamże, s. 38.

³ Tamże, s. 104.

metod nauczania, zakładania nowych czytelni i bibliotek. Mnóstwo nowych informacji otrzymuje czytelnik również na temat działalności opiekuńczej Macierzy, tj. o zakładaniu ochronek, bursów, półkolonii, kół opiekuńczych oraz przydzielania stypendiów, dzięki którym organizowano letni wypoczynek dla dzieci pochodzących z terenów wiejskich.

W ostatnim rozdziale Autorka przedstawiła obraz Polskiej Macierzy Szkolnej w oczach opinii publicznej. Jak podkreśliła H. Markiewiczowa, wieloletnia działalność i aktywność organizacji w tworzeniu prac mających na celu upowszechnianie szkolnictwa i popularyzację wiedzy była oceniana (przez instytucje oświatowe, nauczycieli, władze państwowe i społeczeństwo) różnie, na co wpływ miał określony światopogląd oceniających. Na przykład negatywnie działalność PMS oceniały środowiska i organizacje lewicowe, kojarząc ją z linią ideową Narodowej Demokracji.

W komentarzach do poszczególnych rozdziałów Autorka w sposób rzetelny i kompletny przedstawiła wyniki swoich wieloletnich badań. W połączeniu z różnorodnością cytowanych w pracy źródeł powstała książka kompleksowo rozwijająca tematykę Polskiej Macierzy Szkolnej. Wydanie drukiem tego rodzaju publikacji zasługuje na szczególne uznanie i wyróżnienie. Autorce udało się bowiem przedstawić całokształt zagadnień związanych z rolą i znaczeniem Polskiej Macierzy Szkolnej po czasy współczesne, gdyż w 1952 roku w Wielkiej Brytanii PMS się odrodziła, umacniając – zwłaszcza w młodym pokoleniu – poczucie tożsamości narodowej poprzez nauczanie języka ojczystego, literatury i historii. Publikacja ta jest cennym materiałem, który w sposób znaczący przyczyni się do uczczenia setnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, do czego wydatnie przyczynili się działacze Polskiej Macierzy Szkolnej.

MARIUSZ BRODNICKI
Uniwersytet Gdański